

Deneme

Ana Dili Duyarlılığı Üzerine Bir Deneme

Dr. Mehmet Çiçek *

Bilindiği gibi dil olgusu insan topluluklarına özgü değerlerin başında gelmektedir. Walter Porzig; "İnsan topluluklarının başarılarının ve herşeyden önce kültürün mümkün ve var olabilmesinin ilk şartı, dil topluluğudur" derken, dilin insan topluluklarının bir ulus olmasında, başarıdan başarıya koşmalarında ve bir kültür yaratmalarında en temel öge olduğunu vurgulamak istemiştir.

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlediğinden hiç kimsenin kuşkusu yok. Hatta bu hıza kimilerinin ayak uydurmakta zorlandığı da bir gerçek. Doğal olarak, yeryüzünde insanın bilip tanıdığı fakat adlandırmadığı hiçbir nesne yoktur. Ancak hemen belirtelim ki, söz konusu olan nesne ya da eşya dünyanın her yerinde aynı anda ortaya çıkmayabilir. Özellikle bilimsel buluşlar bunun için en güzel örnektir. Yapılan bir buluş yepyeni bir şey olduğundan, haliyle adlandırılması gerekecek ve bu adlandırma buluşu yapan kimsenin dil, kültür, yaşam biçimi hatta değer yargısı özelliklerini yansıtacaktır. Kuşkusuz her ulusun dili, kültürü, yaşam biçimi kendi bütünlüğü içerisinde çok daha tutarlı ve güzeldir. Biz burada, kavram kargaşasına neden olmamak için, kendimizi *dil* konusuyla sınırlandırmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi *dil* olgusu insan topluluklarına özgü değerlerin başında gelmektedir. Walter Porzig "*İnsan topluluklarının başarılarının ve herşeyden önce kültürün mümkün ve var olabilmesinin ilk şartı, dil topluluğudur*"¹ derken, dilin insan topluluklarının bir ulus olmasında, başarıdan başarıya koşmalarında ve bir kültür yaratmalarında en temel öge olduğunu vurgulamak istemiştir. Nitekim aynı yazar: "*Dil topluluğu, günlük ilişkiler için teknik bir araçtan ibaret olsaydı, bu taktirde yabancı bir dili esaslı bir şekilde öğrenmek ve ona gerçekten hakim olmak hiç de zor olmazdı. Asıl zorluk, yabancı topluluğun başka dil işaretleri kullanmasının yanında, başka düşünüş ve görüş tarzlarına sahip olmasında, dünyayı başka türlü kavramasında ve bölümlen-*

mesinde, dünyaya başka bir duygu ve başka bir irade ile yaklaşmasında yatmaktadır"², demektedir.

Anlaşılan o ki, bazı şeyler görüldüğü kadar yalın değil. Çünkü, gündelik yaşamın bir parçası olan *dil*, sadece insanların birbirleriyle anlaşmalarını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda duygularını, düşüncelerini, yaşamı kavrayış biçimlerini de yansıtmaktadır. W. Porzig'in de belirttiği gibi, dil teknik olmanın çok ötesindedir: Parçalarına ayrılıp tekrar birleştirilebilen bir kitaplık rafı için yazılmış olan kullanma kılavuzunda, ister İngilizce ister Türkçe ya da çok daha başka bir dil olsun, eğer o dili az ya da çok biliyorsak hiç zorlanmadan işimizi görebiliriz. Kısacası böyle bir durumda bir dilbilimci ya da edebiyat bilimi uzmanı olmamız gerekmez. Çünkü ortada, çok anlamlılığı belirten, duygu yüklü ve sanatsal değerleri olan bir yazı yoktur. Aynı şekilde, bir takım dilbilimsel yaklaşımlar içerisine girmemizi gerektirecek *sözceleyen* (fr. énonciateur) *dinleyici* (fr. co-énonciateur) ilişkisi ya da bazı dilbilimsel çözümlenmelerde çok büyük önemi olan *sözcelem ortamı* (fr. situation d'énonciation) gibi kavramlar da pek söz konusu değildir.

Eğer *dil* yukarıda örneğini verdiğimiz *kullanma* kılavuzundaki gibi *teknik* olsaydı; öğrenmek, öğretmek ve özümsemek çok daha kolay olurdu. Oysa ki, durum bunun tam tersidir. Örneğin, Türkçemizde *şemsiye* diye adlandırdığımız nesne sözcük olarak, anlambilim yönüyle Fransızcada *yağmurluk*, Arapçada ise *güneşlik* anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, her iki dilin coğrafi konumları ve kültür pencereleri ay-

nı nesneye farklı anlamların yüklenmesini sağlamıştır. Bu iki ayrı dil coğrafyasının geçiş yolu üzerinde bulunan Türkiye Türkçesi *şemsiye* sözcüğünü Arapçadan almış olmasına karşın yukarıda belirttiğimiz her iki anlam için de kullanılmaktadır³.

Görüldüğü gibi diller arasında bazı etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. Tarihsel gelişime bir göz attığımızda, genellikle, birbirlerine yakın olan ülkelerin dilleri, uzak olanlardan çok daha fazla etkilemişlerdir birbirlerini. Aynı yargı günümüzde de geçerliliğini sürdürmekle birlikte, diller arasındaki alışveriş de kesin anlamda etkin olmamaktadır artık. Çok büyük coğrafi uzaklıklar söz konusu olmasına karşın; teknolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel bir takım ilişkiler ülkeleri ve ulusları birbirlerine yakınlaştırmıştır. İşte bu noktada asıl değinmek istediğimiz konu; bu yakınlaşmanın *diller* açısından hangi koşullar çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğidir. Bilindiği gibi, yeryüzünde, içinde hiçbir yabancı sözcüğün bulunmadığı *arı ve duru bir dil* yoktur. Öyle ya da böyle diller arasında bir takım etkileşimler olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Prof. Dr. Doğan Aksan'ın *Her Yönüyle Dil* adlı yapıtında yazdıkları bu konuya ışık tutar niteliktedir:

Her dilde -şu ya da bu ölçüde- başka dillerden alınma sözcüklerin bulunduğu, başka toplumların kavramlarının var olduğu görülür. Çünkü başka dillerle hiç ilişkisi olmamak demek, bir toplumun başka toplumlarla hiç ilişkisi bulunmaması demektir; böyle bir durumun da hele günümüzde olanaksız olduğunu söyleyebiliriz. Ancak hemen belirtmeli-

yiz ki bu, dili yabancı etkilere bütünüyle açık tutmak gerektiği biçiminde anlaşılmalıdır. Eğer yabancı dillerin etkisi aşırı ölçüde olursa, bunun sonucunda dil kendi benliğini yavaş yavaş yitirmekte, yabancılaşma temel sözcüğüne kadar inerek dilin pek çok kavramının kendi öğeleriyle anlatılmasına, eğitim ve öğretimin ana diliyle gerçekleştirilmesine engel olmaktadır⁴.

Görüldüğü üzere, neden/sonuç ilişkisi açısından diller arasındaki etkileşimin nasıl olması gerektiği ortadadır. Burada asıl önemli olan şey bir ülkenin, dilini yabancı sözcüklere karşı koruyup koruyamadığı ile ilgilidir. Eğer söz konusu ülke kendi dilini yabancı sözcüklere karşı koruyabiliyorsa, *ana dili bilincini* kavramış ve bunun gereklerini yerine getiriyor demektir. O halde ister istemez insanın aklına şöyle bir soru geliyor: Türkçemizi başka dillerin etkisi altına sokmamak, onu kendi bütünlüğü ve güzelliği içerisinde dipdiri ayakta tutmak görev ve sorumluluğu sadece bazı dilbilimciler, edebiyatçılar, aydınlar ya da Türk Dil Kurumu'na mı düşmektedir? Sanıyoruz bu soruya *dil duyarlılığı* olan hemen herkes *hayır* diyecektir.

Durum böyle olunca, milyonlarca insana seslenen ve on günlük bir süre içerisinde bile olsa bir çok kez tekrarlanan reklamlardan tutunuz da, diğer tüm izlencelere kadar, radyo ve televizyonun⁵ teknolojik imkânlarını kullanan görsel-işitsel yayın kuruluşlarının, yazılı basın; ve yüzbinlerce insanımızın, ağızlarından çıkacak bir iki açıklamayı merak ve ilgiyle bekledikleri devlet büyüklerimizin de Türk Dilinin güzel ve doğru kullanılmasında sorumluluğu olduğunu düşünürüz.

Son zamanlarda konuyla ilgili kimi zaman ilginç, kimi zaman ise sevindirici gelişmelerin olduğuna da tanık oluyoruz. Örneğin, bir siyasi partimiz; bir yandan yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar önerirken diğer yandan belediyelere Türkçe olmayan tabelaları indirme yetkisi de veren "Türkçe Yasası" hazırlıyor⁶ ya da yazılı basındaki bazı köşe yazarlarımız makalelerinin adını "*Türkçe'ye Ağıt*"⁷, "*Turist Kelimeler*"⁸, "*Tercümenin Böylesi Olmaz Olsun*"⁹, "*Türkçe Yabancı Dil Olsun*"¹⁰, şeklinde belirleyerek genel ya da özel sınırlar içerisinde Türk evrenine ilişkin yazılar kaleme alıyorlar.

Bir yabancı sözcüğün Türkçe karşılığının bulunup kullanılması oldukça özveri isteyen bir iştir. Bununla birlikte asıl önemli olan, bu sözcüğün; yerinde, doğru ve sürekli kullanılmasıyla korunup güncelliğini kaybetmemesini sağlamaktır. Aynı dili konuşan bireyler olarak bu durumun hepimizi çok yakından ilgilendirmesi gerektiği gerçeği gözardı edilmemelidir. **Berke Vardar**'ın değindiği şekliyle "*terimler bilimsel yapıtların egemen öğeleridir, başlıca odaklaşma noktalarıdır. Ana dilinin öz kaynaklarından alınmış ya da üretilmiş olmaları daha etkin bir bilim dilinin oluşmasını sağlar, kavramların gereğince özümsemesini büyük ölçüde kolaylaştırır. Bu bakımdan ulusal dil bilinci genel nitelikli sözcükler düzleminde olduğu gibi, özel uzmanlık terimleri konusunda da başlıca kılavuzumuz olmalıdır*"¹¹.

Ne var ki, olaylar her zaman çizmeye çalıştığımız bu tablodaki gibi gelişmemektedir. Örneğin, televizyonlarımızda çok yakın bir geçmişte tanık olduğumuz reklam

kuşaklarında *yazı* sözcüğünden türetilmiş *yazıcı* sözcüğü varken, toplumun hemen tüm kesimlerince rahatlıkla kullanılabil-yorken, aynı sözcüğün İngilizce karşılığı olan *printer* sözcüğünün kullanılmasında bir sakıncı görülmemiştir. Kesinlikle kasıt ve art niyet aramadığımız bu dikkatsizlik ve vurdumduymazlık eğer iki sade vatandaş arasındaki bir konuşmada olmuş olsaydı konu bu kadar önemli olmayacaktı. Oysa ki durumu önemli kılan ve tepkimize neden olan şey söz konusu *özentsizliğin* basın yayın yoluyla milyonlarca insanın gözü önünde işlenmiş olmasıdır. Buradaki ana dili duyarlılığının salt kişisel bir yaklaşım ya da ülkeye özgü bir tutum olmadığını da belirtmek isteriz¹². Örneğin Almanların "*Radyo*" yerine "*dalga verici*" anlamındaki "*Rundfunk*" sözcüğünü, Fransızların "*Fax*" yerine "*uzaktan kopyalayıcı*" anlamındaki "*Télécopieur*" veya İngilizce "*Computer*" sözcüğü yerine "*düzenleyici*" anlamındaki "*Ordinateur*" sözcüğünü kullandıklarını görüyoruz. Kısacası Fransızca Fransızca olarak¹³, Almanca Almanca olarak kalma savaşını sürdürmeye çalışmaktadır. Benzer özveri ve çaba, Türk insanı tarafından da Türkçe için gösterilmelidir, diyoruz.

Türkçenin bu şekilde doğru ve yerinde kullanılmaması, gerekli özenin gösterilmemesi bir takım çevrelerce önemsenemeyebilir. Ama bu tutumun daha sıkıntılı başka yaklaşımları da beraberinde getirmesi olası-

dır. Nitekim, hiçbir dilin doğuştan bilim dili olmadığı gerçeğine rağmen, Türkçenin bilim dili olup olmadığı tartışmaları yapılabilmektedir. Düşüncemize göre, bu konuda da temel sorun, yeterli ve doyurucu düzeyde bir ana dili eğitimi verilmemesi ve ana dili bilincinin aşılınmaması ile ilgilidir. Burada hangi dil ya da dillerin bilim dili olup olmadıkları tartışmalarına girmek istemiyoruz¹⁴; ancak, Türkçenin bilim dili olmadığı iddiasında olanlar varsa, onlara düşen görev, ana dilleri olan bu dilin bilim dili olması için çaba göstermek olmalıdır, diye düşünüyoruz.

Türkçede yabancı kökenli sözcük kullanımı konusuna yeniden dönecek olursak, dikkatimizi çeken ve asıl üzücü olan şey, Türkçe karşılıkları olduğu halde, insanlarımızın yabancı sözcükleri kullanmaya devam etmeleridir. Daha önce de değinmeye çalıştığımız gibi, diller ve toplumlar arasındaki etkileşim dünya döndükçe varolacaktır. Ama tüm bu olup bitenler içerisinde her dilin *kendisi olarak kalması*, her ulusun kendi diline sahip çıkması, çok kültürlülüğün devamının sağlanması insanlık adına yapılabilecek en büyük iyilik olacaktır. Çünkü biliyoruz ki, insanların en iyi bildiklerini sandıkları diller ana dilleridir ve dünyayı ancak bu dilin sınırları kadar kavrayabilirler.

Sonuç olarak, herşeye rağmen bir konunun aydınlatılmasında yarar görüyoruz: "*Kelimelerin bir dilin malı olup olmadığı ölçüsü köken değil, kullanımdır*"¹⁵ ilkesinden hareketle "*yüzlerce yıldan beri kullandığımız, köylerde yaşayan insanlarımıza kadar ulaşmış, halk edebiyatı ürünlerine ve deyimlerine sinmiş, yüzlerce yılın çağrışım*

yükünü taşıyan kelimeler"¹⁶, ya da artık Türkçeyle iyice iç içe girmiş televizyon, tren vb. sözcükler için yeni Türkçe sözcükler öne- rilmesini düşünmemekteyiz ve ha- liyle önermedik de. Buna karşın, hiç değilse elimizde var olanın korunması ve ona gere- ken ilginin gösterilmesi gerektiğine olan inancımızı ortaya koymaya çalışırken, bir toplumun devredilemez ve vazgeçilmez or- tak değerlerinden olan *ana dilini* oluşturan kelimelerin de doğru ve yerinde kullanılma- larının bir zorunluluk olduğunu -kısaca da olsa- dile getirmek istedik.

DİPNOTLAR

¹W. PORZIG, (1990), Dil Denen Mucize cilt II, s. 6, (Çev. Prof. Dr. Vural ÜLKÜ). Kültür Bakanlığı Yayınları/ 631, Ankara.

²A.g.y., s. 8.

³Türkçede, *şemsiye* deyince, akla ilk ola- rak *yağmurluk* anlamı gelmesine karşın, *güneşlik* anlamında da kullanılmaktadır. Örneğin, *plaj şemsiyesi* (**Büyük Larousse Sözlük ve Ansik- lopedisi**, Milliyet Yay. cilt 21).

⁴Prof. Dr. Doğan AKSAN, (1990), Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) cilt III, s. 26-27, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439/3 An- kara.

⁵Burada 7 Temmuz 2000 tarihli bir gazete haberini aynen alıntılanmak istiyoruz: "Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun isteği üzerine, Türk Dil Kurumu'dan 5 profesör Türkçenin kullanı- mındaki yanlışlıkları saptamak üzere bir çalışma yaptı. 35 radyo ve televizyon kanalının 1999 yı- lındaki ikişer aylık yayını uzmanlar tarafından izlendi ve saptanan binlerce yanlış, fişlere işlen- di. Rapora göre, dil yanlışları daha çok canlı ya- yınlarda görülüyor. TV ve radyolarda "dikkatsiz-

lik" yüzünden yanlış okunan bazı kelimeler şöy- le sıralanıyor: *Müdail avukat. Doğrusu: Müda- hil (HBB Haber); *Sivil İnsiyatif Grubu. Doğru- su: İnsiyatif (Kanal 7); *Kurdela. Doğrusu: Kur- dele (Flash); *Zayıfcana. Doğrusu: Zayıfça (Star); *Eşşek dehşet saçtı. Doğrusu: Eşek (Ka- nal 6). Araştırmaya göre ayrı ve bitişik yazılan kelimeler de sık sık karıştırılıp yanlış yazılıyor. Örneğin; *Bol bol küfür edişi bundandır. Doğru- su: Küfredişi (CNN TÜRK); *Sırplar Kosova'yı terk ediyor. Doğrusu: Terk ediyor (NUMBER 1); *Yasadışı. Doğrusu: Yasa dışı (KENT); *İşbirli- ği. Doğrusu: İş birliği (TRT 1); *Başkanvekili. Doğrusu: Başkan vekili (Kanal D)".

⁶Hürriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1999; Star Gazetesi 24 Ekim 2000.

⁷Zülfü Livaneli, Sabah Gazetesi, 8 Eylül 2000.

⁸Ahmet Turhan Altınar, Hürriyet Gazetesi, 11 Nisan 1999.

⁹Yasemin Boran, Hürriyet Gazetesi, 6 Şu- bat 1999.

¹⁰Doğan Hızlan, Hürriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1999.

¹¹Berke Vardar ve Diğerleri (1978), *Başlı- ca Dilbilim Terimleri*, s. 8, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2462, Hüsnütabiat Basımevi, İs- tanbul.

¹²Bu konuda Bkz. Vedat Kızıler, (1996), "Önde Gelen Ülkelerin 'Ana Dili' Çalışmalarına Tarihsel Bir Bakış", Ana Dili Dergisi, sayı-1, Mayıs 1996, İzmir.

¹³Fransa'da 1994 yılında Fransızca'yı İn- gilizce akınından korumak için "Fransız Dili- nin Kullanımına İlişkin Yasa Tasarısı" adı al- tında bir tasarı hazırlanmış ve bu tasarı yasa- laşmıştır. (Ayrıntılar için Bkz. Prof. Dr. Cahit Kavcar (1998), "Türkçe Eğitimi ve Sorunlar", *Dil Dergisi*, s. 8, sayı 65, Mart 1998, Ankara.)

¹⁴Konuyla ilgilenenler Prof. Dr. Cavit Kavcar'ın yukarıda adı geçen çalışmasının kaynakçasına başvurabilirler.

¹⁵Bkz. *Yabancı Kelimelere Karşılıklar*, s. 5. Türk Dil Kurumu Yayınları: 631, ISBN 975-16-0783-3, Ankara 1995.

¹⁶ A.g.y. s.5.

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan, (1990), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)* III cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439/3 Ankara.

C. CONDON John, (1995), *Kelimelerin Büyülü Dünyası (Anlambilim ve İletişim)*, Çev. Murat ÇİFTKAYA), İnsan Yayınları, İstanbul.

KIZLIER Vedat, (1996), "Önde Gelen Ülkelerin 'Ana Dili' Çalışmalarına tarihsel Bir Bakış", A. Ü. TÖMER İzmir Şubesi, Sayı-1, Mayıs 1996, İzmir.

PORZIG Walter, (1990), *Dil Denen Mucize II*. Cilt, (Çev. Prof. Dr. Vural ÜLKÜ), Kültür Bakanlığı Yayınları / 631, Ankara.

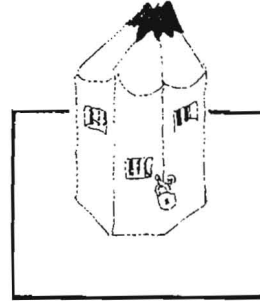
TURAL Sadık, (1992), *Sorulara Cevaplarla (Kültür, Edebiyat, Dil)*, Edebiyat Bilimi serisi-2, Yağmur Basın-yayın, Ankara.

VARDAR Berke; ve diğerleri, (1978), *Başlıca Dilbilim Terimleri*, İ. Ü. Yayınları, No: 2462, s.8, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.

Yabancı Kelimelere Karşılıklar, Türk Dil Kurumu Yayınları: 631, ISBN 975-16-0783-3, Ankara, 1995.

KAVCAR Cahit (1998), "Türkçe Eğitimi ve Sorunlar", Dil Dergisi, sayı 65, Mart 1998, Ankara.

zamanı epritme!

Geceyi harmanlayan uzun uyku
İncitme sevgilimin yüzünü.

Usta bezekçi döşe duyguyu;
İnce dudaklı şarkıya,
Serin rüzgara,
Yangın sevdaya.

Sen ki karanlıksın sinsi çıyan!
Gecenin hırlı yolcusu.
Ben ki gökyüzünü mavi severim
Yaşamı coşku üslubuyla.
Ben ki uzak tutarım
Mürteci karanlıklardan seni.

Yılları keçeleyen
Huysuz ve inatçı keçi
Zamanı epritme!
Gül bahçesinde sevgilim gezinir.

Gönüllü nöbetçisiyim sevdanın
Kalbimin duvarlarında tetikteyim.
Zaman tembihli,
Gözlerim temkinli...
Kulağımı büktüm yılların
Örselenmesin diri yaşın
Gonca yüzün yıpranmasın...

OĞUZ TÜMBAŞ